

- [1] *Obál Ferenc (szerk.):* Az emberi test. Gondolat Kiadó, Budapest, 1968. 1211—1212. old.
- [2] *Bálint Péter (szerk.):* Orvosi élettan. Medicina Kiadó, Budapest, 1986. 884—885. old.
- [3] *Wurtman, R. J.—Moskowitz, M. A.:* The pineal organ. *J. Med.* 296. 1977. 1329., 1383.
- [4] *Rúzsás, Cs.—Iretini, G. P.—Mess Béla:* Interactions between non-serotonergic neurotransmitters of reproductive activity in the rat. In: *The pineal gland. Current state of pineal research.* Hrsg. Mess, Béla—Rúzsás, Cs.—Tima, L.—Pévet, P. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 253—270. old.
- [5] *Tamarkin, L.—Baird, C. J.—Almeida, O. F. X.:* Melatonin: a coordinating signal for mammalian reproduction? *Science.* 227. 1985. 714—720.
- [6] *Sommer, K.:* *Der Mensch. Volk und Wissen Volkseigener Verlag, Berlin, 1986. 543—544. old.*
- [7] *Axelrod, J.—Weissbach, H.:* Enzymatic O-methylation of N-acetylserotonin to melatonin. *Science,* 131. 1960. 1312.
- [8] *Gubta, D.:* Human development and the pineal gland. In: *The pineal gland during development.* Hrsg. Gupta, D.—Reiter, R. J. London, 1986. 117—133. old.
- [9] *Marshall, W. A.—Swan, A. V.:* Seasonal variation in growth rates of normal and blind children. *Human Biology.* 43. 1971. 502—516.
- [10] *Farkas Gyula:* Die Grösse des Menarche-Medianwertes in Ungarn und seine Beziehung zu meteorologischen Angaben. *Ärztl. Jugendkunde.* 70. 1979. 275—281.
- [11] *Pévet, P.:* 5-methoxyindoles, pineal and seasonal reproduction — a new approach. In: *The pineal gland. Current state of pineal research.* Hrsg. Mess Béla—Rúzsás, Cs.—Tima, L.—Pévet, P. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 163—186. old.
- [12] *Farkas Gyula:* Dél-alföldi 10—18 évesek testi fejlettsége és a leányok menarche kora. Akadémiai doktori értekezés, Szeged, 1986. 105—110. old.
- [13] *Lewy, A. J.—Webr, T. A.—Goodwin, F. K.—Newsome, D. A.—Markey, S. P.:* Light supresse melatonin secretion in humans. *Science.* 210. 1980. 1267—1269.
- [14] *Farkas Gyula:* A Csongrád megyei gyermekek szem- és hajszíne. *Anthrop. Közl.* 8. 1964. 17—35.
- [15] *Szigeti Györgyné—Vári Györgyné—Volczar Árpád (szerk.):* Filozófiai kislexikon. 2. kiadás. Kosuth Kiadó, Budapest, 1976. 80—81, 224—225, 304, 345—346., 376.
- [16] *Radnót Magda:* A megvilágítás jelentősége a gonádok működésében. *Orvosi hetilap.* 10. 1953. 262.
- [17] *Horváth Gellértné—Victor András:* *Biológia* 8. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985. 26—28.
- [18] *Farkas Gyula:* A leányok serdülését befolyásoló tényezők ismeretének jelentősége a szexuális nevelésben. *Módszertani Közlemények.* 25. 1985. 277—235.

DR. SZELÉNDI GÁBOR
Kaposvár

Gondolatok a szexuális nevelésről

Nevelőmunkánk egyik legbonyolultabb, eléggé eltérő módon megítélt és nagyon különböző módon megvalósított feladata a szexuális nevelés. Mind a társadalmi érdeklődést, mind a nagyon eltérő nézeteket felszínre hozzák az időnként fellángoló viták e kérdésről, mint az utóbbi időben a *Nők Lapjában*, a *Gyermekünk* című folyóiratban vagy a rádió *Tanakodó* című műsorában, meg ezt követően a Köznevelésben — a feltett kérdések, a megszólaló vélemények. [1] Úgy tűnik, hogy még sokakban él az évszázados szemlélet, mely a szexualitást tabuként kezelte, elhallgatta. A családban a szülő szinte soha nem beszélt a nemiségről a gyermekkel. Ha beszélt, akkor is a kérdéseire zavart, kitérő vagy őszintétlen válaszokat adott. [2] Ezt a tartózkodást jelezte annak idején az e témában bemutatott film címe, az *Amiről nem beszélünk*, vagy a későbbi időben az eléggé semleges *Helga* cím, a különben értékes film előtt. A fenti vitákban megszólaló konzervatív nézetek mellett hivatkozhatunk az egyes pedagógusok körében

fellelhető nézetekre is, mint egyik kollégáméra: miért kell erről annyit beszélni, évszázadokon át mindig megoldódott ez a probléma, most is megoldódna a külön tárgyalás, felkészítés nélkül is.

A következőkben tekintsük át röviden: mit ad a gyakorló pedagógus kezébe e feladat megoldására az elmélet és módszertan a különböző műveivel.

Az általános iskolai nevelőmunkára felkészülő tanító- és tanárjelölt, meg az érdeklődő gyakorló pedagógus a Pedagógiai tankönyvben [3] a nevelés fő feladatai között, az Erkölcsei nevelés kifejtése közben, pontosabban a szocialista humanizmusra való nevelés címszónál talál tömör kifejtést a szexuális nevelésről. A humanizmusra neveléssel kapcsolatban külön ki kell térnünk a másik nemhez való igazi emberi viszony elvi, tartalmi, erkölcsi követelményeire. A két nem közti kapcsolatban a szerelem, erotika és a szexualitás komplexitását kell megvizsgálni. A biológiai és a keresztény vallás-erkölcsből eredő felfogással szemben a marxista felfogás a férfi és nő kapcsolatát az emberek közti viszony egyik esetének vallja, társadalmi jellegűnek és a kulturáltsági fok által meghatározottnak. Melyben a humánus a szerelmen alapuló kapcsolatban valósul meg. A szerelem intenzív, tartós lelki állapot, mély érzelmi kötődés a más-nemű társához... a szerelem feltételezi a viszonztszerelmet, a kölcsönösséget, az önzés, egoizmus kizárását. A szexualitás a szerelmi kapcsolat egyik mozzanata. A marxista etika mind az utódnemzés, mind az egyéni kölcsönös örömszerzés esetét emberhez mérten ítéli.

A gyermekeket kiskoruktól kezdve a „jövő szerelemre” kell nevelni, azaz humánus emberi kapcsolatokra. A serdülőkorban a másik nem iránti érdeklődést nem gátolni kell, hanem elő kell segíteni, hogy nemes emberi érzések, kölcsönös tisztelet, egymásért való felelősség tegye széppé, élményekben gazdaggá a kölcsönös vonzalmat. Mivel az általános iskolás gyermekek nem eléggé érettek érzelmi, szociálisan sem érettek egy esetleges nemi kapcsolat jelentőségének megítélésében, és az esetleg megszülető gyermek sorsáért sem vállalhatnak felelősséget, ezért nem engedhető meg, nem erkölcsös az ifjúkor (kb. 18. év) előtt a szexuális kapcsolat. A probléma bővebb kifejtésére javasolja a Családi életre nevelés című főiskolai jegyzetet. [4]

Ezzel a kissé szemérmes, az erkölcsi nevelésbe ágyazott kifejtési móddal szemben a Pedagógiai Lexikonunk nyíltabban fogalmaz a szexuálpedagógia címszóval. [5] A pedagógiának az a része, amely az ifjúság nemi nevelésének kérdéseivel foglalkozik. Feladatai: 1. a nemi felvilágosítás (a férfi és női szaporítószervek anatómiájáról és működéséről, a szexuális higiénéről, a fogamzás megelőzéséről és megszakításáról, a nemek közti kapcsolat etikai követelményéről); 2. a nemi felelősségre, a társ, a házastárs, a leendő szülő felelősségére, a család alapítására és védelmére való ránevelés. A szexuálpedagógia legfőbb elvei: 1. a bizalom a „kényes kérdés” feltárásánál, 2. a tudományosság, 3. az aktív előkészítés, 4. a folyamatosság, 5. az életkori sajátosságokhoz való alkalmazkodás. A szexuálpedagógia a szülők, a nevelők és az orvosok (egészségügyi dolgozók) nagy tapintatot igénylő közös, összehangolt feladata.

Pedagógusképző intézményeink hallgatói és a gyakorló pedagógusok az egyik társ-tudomány tanításaiból, a Pszichológia című tankönyvből, a témával kapcsolatban a következőkről szerezhetnek tudomást. [6] A gyermek pszichoszexuális fejlődésének áttekintése című fejezetből a csecsemőkorra vonatkozóan az alapvető anya—gyermek kapcsolat mellett tudomást szerezhetnek a csecsemő saját nemi szerveit felfedező és az azokkal történő játékaikról, a meztelenség megítéléséről. A nemi azonosságtudat és nemi szerep című részben a gyermek pszichoszexuális identitásának kialakulásáról (saját nemével való azonosulásról), a nemi szerep tanulásáról, a saját testével való játék (autoerotika) mellett a heteroerotika kezdetéről, a másik nemű gyermekkel kapcsolatos nemi kíváncsiság kialakulásáról, az apával, ill. anyával való azonosulás, nemegyszer „sze-

relem" jelentkezéséről. A szexuális kíváncsiság és játék című részben olvashatunk a kezdeti, primitív onániáról, mint a normális fejlődés menet természetes velejárójáról; az erogén zónák felfedezése és kipróbálása nélkülözhetetlen mozzanata a fejlődésnek. A meztelenség szerepéről és a „szemérmes nevelés” veszélyeiről, a gátlásossá, szegénylőssé alakulásáról. Sőt a már olykor megjelenő gyermekszerelemről és a szexuális szerepjátékokról, a papás-mamás és a doktorjátékokról. A szülőkhöz való viszony változása című részben szó esik a freudi kifejtés szerinti Ödipusz-konfliktusról, a kisfiúk édesanyjuk iránti ragaszkodásáról, az apa iránti féltékenység kialakulásáról, valamint az eltérő nemű gyermekek saját nemű szülőjéhez való megfelelő kapcsolata kialakulásáról, azaz a saját nemi szerep megtanulásáról.

A serdülő- és ifjúkor című fejezetben a Pszichoszexuális fejlődés, párválasztási szocializáció címszó alatt szó esik a következőkről. A pszichoszexuális reakciókészség alakulása taglalásának során az önkielégítés, a maszturbáció problémáit ismerjük meg a háromtényezős fejlődés részeként, a pszichofiziológiai, az emocionális és intellektuális oldalt érintve. Kitér a fiúk és lányok közötti eltérésekre az onániával, maszturbációval kapcsolatban. A szexuális szerepmagatartás tényezői című részben bemutatja a 3 szexuális attitűdöt, mely meghatározó a nemi fejlődésben: 1. az elfogadó, érzelmi azonosulás, 2. elutasító, az egyén vagy a másik nemmel azonosul, homoszexuális lesz, vagy elutasít mindenféle szexualitást, 3. ambivalens attitűd megnyilvánulhat biszexualitásban vagy más szexuális zavarokban. A normális, azaz heteroszexuális orientáció kialakulásában mind a családon belüli, mind azon kívüli hatások szerepet játszanak, az, hogy milyen attitűd uralkodik a családban, milyenek az első szexuális élmények stb. A partnerkapcsolatok fejlődése című rész kifejti, hogy 13—14 éves korban kezdődik meg a nemek egymáshoz való tényleges közeledése, a csoportok, majd párok kialakulása. A randevúzás pozitív funkcióiról szólva kifejtik, hogy a rövid idejű együttjárást követik a tartós együttjárás periódusai. Ezekben a fiatalok gyakorolhatják saját nemi szerepüket, a másik nemmel való kapcsolat formáit, kialakul a partnerideál; sikerélményhez jutnak, lesz összehasonlítási alapjuk, mely majd segít végleges párválasztásukban. A szerelmi képesség fejlődése című rész tárgyalja az érettebb szerelem kialakulásának főbb feltételeit, így az érzelmi és értelmi tényezők egységét, az egyenrangúságot a feleknél, az illúziók háttérbe szorulását, a jobb megismerést és az őszinteséget kettejük kapcsolatában. Partnerkapcsolati problémák és következmények című fejezetben a jelentkező zavarokat tárja fel, melyek a túl korai vagy túl késői kapcsolatból eredhetnek. Itt kitér a szexuális kapcsolatlétesítés problémáira, arra, hogy mikor korai ez, de taglalja a túl későn kezdett nemi kapcsolatból származó kedvezőtlen következményeket is, a különböző zavarokat. A párválasztási érettség kialakulása címmel a normális fejlődés menet végén jelentkező érettség kritériumait vázolja: 1. a szexuális szükséglet, 2. érzelmi biztonság, 3. elismerési és értékelési szükséglet, 4. a gyermek iránti vágy, vagyis a szülővé válás szükséglete. Kiemeli, hogy kívánatos, hogy a párválasztás, házasságkötés a párválasztási érettség kialakulása után történjék, vagyis 20—25 éves korban, ifjúkor végén, a felnőttkor kezdetén.

Gyakorlati nevelőmunkánkat közvetlenül irányítja Az általános iskolai nevelés és oktatás terve [7], mely a következő útmutatást adja a tanulók szexuális neveléséről. Az általános iskola célja, hogy megalapozza a szocialista ember személyiségének az ismeret—világnézet—magatartás egységében történő kialakítását; fejlessze a szocialista emberre jellemző erkölcsi tulajdonságokat. Fő feladata az erkölcsi nevelés során a szocialista értékrend, a szocialista humanizmus megalapozása.

Az általános iskolát végzett tanulók iránt támasztott követelmények között szerepel: családi és egyéni életében is juttassa érvényre a szocialista erkölcsi normákat. A család jelentsen számára értékes, védeltséget nyújtó közösséget. Tudja, hogy magának

is készülnie kell a későbbi családi életre. A másik nem iránti érdeklődését megfelelő módon fejezze ki, legyen figyelmes, udvarias. Törekedjen tartalmas, mély kapcsolatok kiépítésére.

Az osztályvezetők, osztályfőnökök munkáját meghatározó tantervi fejezetben az *Osztályfőnöki óra* címmel [8] a következő célok és feladatok szerepelnek: Cél az egyes tanulók személyiségének fejlesztése, szocialista erkölcsi tulajdonságainak, meggyőződésének formálása. Feladatok: nevelés a társak iránti érdeklődésre, helyes megítélésükre, a tanulók társas kapcsolatainak gazdagítása, előkészítés a helyes családi életre. Az egyes osztályok anyagában a következő témakörök adnak lehetőséget a szexuális nevelési feladatok megoldására, alapozására, fejlesztésére.

3. osztályban az *Egészséges életrend és napirend* című témában az egészséges életrendnek, a higiéniai szabályoknak a jelentősége. A kulturált viselkedés témában a kulturált viselkedés és a szép magyar beszéd osztálytársak között, a lányok és a fiúk közti udvarias magatartás formái. Viselkedés utcán, közlekedési eszközön. Az ismeretlen felnőttek közeledését vissza kell utasítani.

4. osztályban a *Lányok—fiúk az osztályban* című téma — a lányok és fiúk barátsága; a nemek szerinti elkülönülésnek az okai.

5. osztályban *Felkészülés a serdüléssel járó biológiai és pszichikus változásokra* témában: A biológiai reprodukció: minden élőlény élőből lesz. A fogamzás, a megtermékenyülés, a magzat fejlődésének példái az állatvilágból. A gólyamese és más hiedelmek. A nemek közötti különbség, a férfi és a női nemi szervek felépítése, funkciója. A nemi ösztön velünk született, de akaratlagosan szabályozható. A gyermekek ki vannak téve egyes felnőttek csábításának. Óvatosság az idegenekkel. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt az órát, külön a fiúknak és külön a lányoknak.)

6. osztályban a *Fiúk és lányok barátsága* című téma — köztük is lehet jó baráti kapcsolat, érintkezésük szabályai, helyes viselkedés, beszéd a fiúk—lányok között, udvariasság a lányok iránt, felelősségérzet a barátságukban, a tapintat, az egyenrangúság. Az *Egészséges, kulturált életmód* című fő feladatban *A serdülők biológiai és higiéniai problémái* című téma — a serdülés biológiai okai (a hormonháztartás átszerveződése) és az ezzel járó testi változások a lányoknál és fiúknál. A nemi vágyak felébredése. A nemi vágy és szerelem kapcsolata. A nemi kapcsolat ebben a korban mind az egészség, mind a személyiségfejlődés szempontjából káros. A fogamzás művi abortuszhoz vezethet, ami a későbbi gyermekek egészségét is károsan befolyásolhatja. A lányok nemi higiénája, a menstruációval kapcsolatos egészségügyi tennivalók. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt az órát, külön a fiúknak és külön a lányoknak.)

7. osztályban *A szocialista család* című fejezetben — a kölcsönös szerelmen, a szabad és felelős választáson alapuló család. A férfi és a nő, a férj és a feleség egyenlő jogúak a családban. A család gyermeket nevel című témában — a gyermekvállalásról; a gyermekvárásnak, a gyermek születésének, az anyává levésnek szépségei, felelőssége és gondjai; a család az érzelmek iskolája; az anyák különleges megbecsülése.

A nemi érés című témában — a fiúk és lányok nemi érésének jelei. Mindkét nem tagjai fizikailag alkalmassá válnak nemi kapcsolatok létesítésére, utódok létrehozására. A férfi és a nő belső és külső nemi szervei. A fogamzás, a terhes nő életmódja, a szülés lefolyása. A korai, gyakran csak kíváncsiságból létesülő, felelőtlen, abortuszhoz vezető nemi kapcsolatok elkerülése. (Lehetőleg az iskolaorvos tartsa meg ezt az órát, külön a fiúknak és külön a lányoknak.) *A Fiúk—lányok együttesében* című témában — a serdülők szélesedő tevékenysége egyre gyakrabban a társak körében, fiúk—lányok együttesében bontakozik ki. Ebben tanulják meg a gyermekek mások egyéniségének tekintetbe vételét, készülnek fel az érettebb korúak társas-közösségi életére.

8. osztályban a *Barátság, szerelem, szexualitás* című témában — fiúk és lányok

között a kölcsönös megértés és rokonszenv alapján tartós barátság jöhet létre. Felébredhet közöttük a kölcsönös kamaszszerelmének érzése is. A testi és a lelki szerelem ebben az életkorban kettéválik. A felnőttkorban a szexualitás a szerelem természetes, szép velejárója. A szerelem több mint szexualitás: magában foglalja a kölcsönös megbecsülést, felelősségérzetet, az értékes közös célokat, az élet közös tervezését. A serdülőkorban akkor is helytelen a szexuális kapcsolat, ha a fiút és a lányt szerelem fűzi össze. A serdülő tanulmányi kötelezettségei és még nem teljes biológiai, szellemi és társadalmi érettsége nem teszi lehetővé a felelős párválasztást, a tartós szexuális kapcsolat létesítését. A serdülőkorban az önmegtartóztatás nem jár káros következményekkel, a szexuális élet túl korai megkezdése viszont érzelmi elszívárosodáshoz vezethet, károsíthatja a lányok egészségét.

Vita: Az igazi, szép kamaszszerelméről. A felelősségről a szerelemben. A házasság, a családtervezés című témában — a boldog házasság alapfeltétele a teljesen egyenlő jogú férfi és nő kölcsönös szerelme. Egymásért és a születendő gyermekért felelősséget kell vállalniuk. Szükséges az alapvető anyagi feltételek biztosítása, meg kell szervezni a család napi életét, s kialakítani az otthon érzelemgazdag, meghitt légkörét. A gyermekeket (gyermekeket) a házások a szükséges körülmények megteremtése után vállalják. A születésszabályozás és fogamzásgátlás korszerű módszerei lehetővé teszik, hogy a kívánt gyermekek megfelelő időben szülessenek meg. Az egészséges utódok létrejöttét megköveteli az egészséges serdülést, a nemi higiénia szabályainak megtartását, a nemi élet megfelelő — nem túl korai — időben való megkezdését. A fogamzásgátlás egyes módjai károsak lehetnek a serdülők szervezetére, idegrendszerére. A terhesség művi megszakítása veszélyeztetheti a nő és a későbbi utódok egészségét.

Tervezetés: Élet az én jövőm családomban.

A Társválasztás és párválasztás című témában — A kamasz gyakran érzi magát magányosnak, vágyik a jó barát, a megfelelő társ után. Természetes igénye a kölcsönös szerelem. A serdülő keresi az igazit, az egymásra találás nagy élményét. A vonzó külső, a hirtelen támadt vonzalom nem elegendő a fiút és lányt egyaránt gazdagító, tartalmas, szép kapcsolat létrejöttéhez. Fontos az azonos érdeklődés, életfelfogás, erkölcsi értékelés és az egymáshoz való alkalmazkodás. A társválasztásban legyen jelen a párválasztás felelőssége. Helytelen a pusztán szexuális vonzalmon alapuló korai és megalapozatlan kapcsolat, a futó kaland. A társválasztás felkészülés a párválasztásra, amelyre csak a társadalmi érettség idején kerülhet sor.

Vita: Milyen társat keresnek a lányok? Milyet a fiúk?

Az általános iskolában végzendő osztályfőnöki, osztályvezetői nevelőmunkához, ezen belül a tanulók szexuális neveléséhez a fentebb ismertetett tantervi célok, feladatok megvalósításához az osztályfőnöki kézikönyvek a következő segítséget adják. Az Osztályfőnöki kézikönyv az általános iskola 1—4. osztálya számára [9] gazdag anyagában tulajdonképpen semmiféle segítséget nem ad a tanulók szexuális neveléséhez. A részletesebben feldolgozott témák a közösségi neveléssel, a tanulással, a hazafias és internacionalista neveléssel, a környezet védelmével stb. foglalkoznak. Az a néhány téma, mit feldolgoz: A jó pajtási kapcsolatokról, Szeretet és megbecsülés a családban, Munkamegosztás . . . , Egészséges életrend és napirend, Védjük egészségünket címmel, valóban fontos erkölcsi, világnézeti, egészségügyi ismereteket közvetít, meggyőződéseket kíván kialakítani. Érdemben azonban még a tantervben szerényen felvázolt problémákra sem tér ki: így az egészséges élet, benne a higiéniai szabályok, a két nem közti viselkedés problémáira, az idegen felnőttek közeledésének problémáira vagy a fiúk—lányok barátságára, a nemek szerinti elkülönülés kérdéseire. Nem beszélve az ennek az „alvó korszaknak” vett szakasznak sok-sok, egyre gyakrabban jelentkező szexuális kérdéséről, melyet a gyorsabb nemi érés éppúgy felvet, mint az a társadalmi hatás, ami

éri a gyermekeket tévéből, rádióból, a videózás során, az utcán és hadd ne soroljuk tovább, az észlelhető gyermekszerelem jeleitől, a beszédmódban jelentkező trágárságig, az akár a családban, akár a pedagógusoknak feltett kérdésekig vagy az egymás közt „kitárgyalt” problémáig. A kézikönyv szerzői mintha úgy foglaltak volna állást: ha mi nem beszélünk ezekről a problémákról, akkor nincsenek.

A felső tagozatos tanulókat nevelő osztályfőnökök saját kézikönyvükből, Osztályfőnöki kézikönyv az ált. isk. 5—8. osztálya számára [10] a következő segítséget kaphatják a szexuális neveléshez. A részletesebben feldolgozott témák között az Igaz barátok az osztályban címmel, a 7. osztályban érintve van a fiúk és lányok közötti kapcsolat, ill. a barátság ügye, beleágyazva a barátság többi kérdéskörébe. Részletes feldolgozást csak egy témában, a 8. osztályban a Barátság, szerelem, szexualitás címmel kap kézbe az osztályfőnök — szépen, megfelelő módon feldolgozva, egy teljes órát ráfordítva. Igaz, a további pedagógiai tevékenység megszervezése című részben kap feladatot az osztályfőnök jócskán, hiszen javasolt a nemi sajátosságok, a fogamzás és születés, a nemi érés folyamata, a korai nemi élet veszélyei, a születésszabályozás és azok veszélyei, a felnőtt erőszakos közeledése és csábítása, a nemi betegségek terjedésének okai és a pornográfia. Ahogyan javasolják: lehetőleg nemek szerinti bontásban szükséges ezekről beszélni, ha az osztályfőnöki órák nem adnak rá lehetőséget, akkor a biológia-tanár vagy orvos beszéljen ezekről a kérdésekről. További módszertani segítséget nem ad a kézikönyv az osztályfőnököknek. Szerepel még A házasság és családtervezés című téma a 8. osztályban, de ez inkább erkölcsi, világnézeti, esztétikai, gazdasági felkészítést kíván adni a tanulóknak jövőbeni családalapításukhoz.

Ha végigtekintünk az általános iskolás tanulók szexuális nevelését szolgáló tantervi és kézikönyvi anyagokon, akkor az válik nyilvánvalóvá, hogy az osztályvezetők, osztályfőnökök megkapták a célokat, feladatokat, a feldolgozásra váró témaköröket, csak éppen a módszertani, a szakmai segítség hiányzik ezek valóra váltásához. Igaz, hogy a fentebb vázolt pedagógiai, pszichológiai felkészítés mellett a képzés során, egy-egy szűkebb csoportnál, ill. meghatározott ideig, olyan stúdiumok szolgálták a pedagógusok jobb szakmai felkészülését, mint a Családi életre nevelés és az Egészségtan című szaktárgyak vagy speciálkollégiumként a Szexuálpedagógia, de ez jórészt kikopott a pedagógusképzésből. A jelenleg járható út az önálló felkészülés az adott témakörök feldolgozására és a nevelőmunkában a gyermekek és a szülők részéről jelentkező kérdések megválaszolására, az olykor autodidakta módon folyó önképzés, amelyeket segíthet a már említett tankönyvek mellett több értékes, de olykor nehezen megszerezhető segédkönyv az OPI, a HNF és a Tankönyvkiadó gondozásában, valamint a pedagógiai szak-sajtóban ritkán megjelenő cikkek, tanulmányok. [11]

IRODALOM

- [1] Darázsfszék, Nők Lapja, 1987. 43. sz. és 46. sz. Egy jó könyv védelmében, Gyermekünk, 1988. 3. sz. Milyen legyen a szexuális felvilágosítás, Köznevelés, 1988. 10. sz.
- [2] Családi életre nevelés a szülői házban és iskolában, HNF, 1975. Gál Erzsébet—Ortutay Zsuzsa.
- [3] Pedagógia II. (Szerk. Szántó Károly). Tanárképző főisk. tankönyvek, Bp. 1986.
- [4] Családi életre nevelés. Főisk. jegyzet. Szerk. Komlósi Sándor, 1979. Bp.
- [5] Pedagógiai Lexikon — R—Z. 4. kötet, szerk. Nagy Sándor, 1979. Bp.
- [6] Pszichológia. Tanárképző főisk. tankönyvek, szerk. Geréb György, 1981. Bp.
- [7] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, I. kötet, OM, 1978.
- [8] I. m. Osztályfőnöki óra című rész, 35—115. old.
- [9] Osztályfőnöki kézikönyv az ált. isk. 1—4. osztálya számára, 1978. Bp.
- [10] Osztályfőnöki kézikönyv az ált. isk. 5—8. oszt. számára, 1980. Bp.
- [11] Felkészítés a családi életre. Segédanyag, OPI (szerk. Gál Erzsébet), 1976. Bp. Bevezetés a szexuálpedagógiába, Szilágyi Vilmos, Tanárképző főiskolák, 1974. Bp.